

Ergenlik Çağında Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Annelerin Aile Stresörleri İle Başa Çıkma Durumlarının İncelenmesi

Investigation of the Family Stressors of Mothers who has Child with Special Needs in Adolescence Age

Gizem Yağmur DEĞİRMENCİ¹, Haktan DEMİRCİOĞLU²

¹ Bil.Uz., Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara, Türkiye

² Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara, Türkiye

ÖZ

Amaç: Bu çalışmanın amacı ergenlik çağında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin aile stresörleri ile başa çıkma durumlarının incelenmesidir. **Gereç ve Yöntem:** Araştırmanın evreni Ankara ilinde ikamet eden ve ergenlik çağında özel gereksinimli bulunan çocukların anneleridir. Çocuğu Ankara ili merkez ilçelerinde bulunan altı özel eğitim mesleki eğitim merkezine devam eden 116 anne araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmada "Aile Stresörleri İle Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği" ve araştırmacılar tarafından geliştirilen "Aile Bilgi Formu" kullanılmıştır. **Sonuçlar:** Ergenlik çağında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çalışma durumu, yardım alabileceği birinin varlığı, orta yaşta olma, eğitim düzeyi ve hanenin toplam gelir düzeyi ile aile stresörleri ile başa çıkma arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Güncel araştırma sonuçlarına göre ise özel gereksinimli bulunan çocuğun yaşı ve cinsiyeti, sahip olunan çocuk sayısı ve engelin türü ile stresörler arasında ise ilişki saptanmamıştır. **Tartışma:** Bu durum özel gereksinimli çocuğun ergenlik çağına ulaşınca dek annenin geliştirdiği stresle başa çıkma mekanizmalarının etkililiği ile açıklanabilirken ergenlik çağında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmeye ihtiyacı olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile üyeleri; Yaşam stresi; Ergenlik

ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to investigate the coping status of mothers who have children with special needs in adolescence. **Material and Methods:** The population of the study is the mothers of children who live in Ankara and have special needs. The study group consisted of 116 mothers of children who were being educated at six special education vocational training centers located in Ankara. In the study, "Coping with Family Stressors Methods Scale" and the "Family Information Form" developed by the researchers were used. **Results:** It was found that there was a significant relationship between working status, presence of someone from whom they could get help, being middle aged and education level of the mothers with coping with family stressors ($p < 0.05$). According to the results of the current research, no relationship was found between the age and sex of the child with special needs, the number of children and the type of disability and the stressors. **Conclusion:** This can be explained by the effectiveness of the coping mechanisms developed by the mother until the child reaches adolescence, while it is seen that the social support mechanisms of the mothers with special needs children need to be strengthened.

Keywords: Family members; Life stress; Adolescence

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Gizem Yağmur DEĞİRMENCİ E-mail: gytuncer@hacettepe.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7690-7931

Geliş Tarihi (Received): 06.12.2018; Kabul Tarihi (Accepted): 29.01.2020

Bu çalışma Uluslararası 4. Çocuk Gelişimi Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Aile; üyelerinin karşı karşıya kaldığı gelişimsel görevlerle karakterize olan, yaşam boyu süren, istikrarlı ve gelişen dengedeki kişilerarası bir sistemdir (Erikson, 1980). Bu nedenle ailelerin geçireceği değişimler hem her bir üyesinin geçirdiği bireysel aşamalara hem de ailenin fiziksel, sosyal-duygusal değişimlerine ve kritik olaylara bağlıdır (Iacolino, Pellerone, Pace ve ark, 2016). Bu kritik olaylardan biri de şüphesiz aileye yeni bir üyenin yani bebeğin katılmasıdır. Gelişen aile bu yeni üyesiyle birlikte değişime uğrar. Bu süreç çocuğun gelişimsel yetersizliklerinin farkına varılması ile stresli bir duruma doğru ilerler. Aileler çoğu zaman kimden ve nasıl yardım ya da bilgi alacaklarını bilememektedirler. Aile üyeleri gelişimsel yetersizliklerin farkına varılması ve daha sonra çocuğun özel gereksinimliliğinin tanımlanması ile bu zamanlarda birçok duygusal ve psikolojik aşamadan geçer. Ebeveynler çoğu zaman özel gereksinimli çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamanın ekonomik çıktıları ile diğer aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması arasında denge kurmakta zorlanırlar. Sosyal açıdan ise sıklıkla içinde yaşadıkları toplum tarafından dışlanma ve izole edilmeye karşılaşırlar (Estes, Olson, Sullivan ve ark, 2013; Findler, Klein Jacoby ve Gabis, 2016; Safe, Joosten ve Molineux, 2012).

Aile üyeleri bireyler bazında incelediğinde, anne olmak kadınlar için çoğu zaman fiziksel, psikolojik ve sosyolojik olarak belirgin değişimler yaşanan bir yaşam olayı olarak tanımlanır (Razurel, Bruchon-Schweitzer, Dupanloup ve ark, 2011). Annelerin birincil olarak çocuğa bakım veren kişi olması ya da öyle görülmesi aynı zamanda daha fazla stres yaşamalarına da sebep olmaktadır (Montes ve Halterman, 2007; Rogers ve Hogan, 2003). Birçok güçlükle karşılaşmalarına rağmen annelerin zorluklar karşısında uyum sağlamalarında birçok faktör belirlenmiştir (Pelchat, Levert ve Bourgeois-Guérin, 2009). Bazı anneler özel gereksinimli çocuk yetiştirmeyi çok zorlu ve stresli bulurken bazı anneler ise oldukça pozitif ve başarılı olduklarını düşünmektedir (Hastings, Allen, McDermott ve ark, 2002).

Çocuğun özel gereksinimlilikten etkilenme derecesine göre de değişim gösterdiği bilinen kaygı durumunun aile bireyleri arasında anne tarafından diğer üyelerine göre daha fazla deneyimlendiği görülmektedir (Akmeşe, Mutlu ve Günel, 2007). Özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın ebeveynlerin stres, ruh sağlığı ve aile işlevleri gibi bir takım özellikleri üzerinde etkileri olduğu bilinmektedir (Hastings, 2003). Aile üyeleri

arasında, iletişim güçlükleri, stres, çocuğun desteklenmesi ya da eğitimi ile ilgili sorumluluk paylaşımında dengesizlikler sebebiyle tükenmişlik görülebilmektedir. Bu bakımdan, özel gereksinimi olan çocuk gibi ailenin diğer üyelerinin de gereksinimleri ortaya çıkmaktadır. Sosyal destek görmeyen anneler stres ve kaygı ile baş etmeye çalışmakta, diğer aile bireyleri ile sağlıklı ilişkiler kurmakta zorlanmakta ve annelerin çevresindeki diğer bireyler ile iletişimini azaltmaktadır (Wallander, Pitt ve Mellins, 1990). Ayrıca, bazı araştırma sonuçları göstermektedir ki özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın çocuk için elinden gelenin en iyisini yapma, daha iyi bir kişi olma, yeni beceriler geliştirme ve maneviyatı arttırma gibi sonuçları da bulunmaktadır (Hastings ve ark, 2002).

Anneler ile yapılan araştırmalar sıklıkla çocuğunun özel gereksinimliliği nispeten yeni tanımlanmış olabilecek olan ilk çocukluk yıllarına odaklanmaktadır (Hassall, Rose ve McDonald, 2005; Hintermair, 2000; Krstić ve Oros, 2012). Oysa her bir gelişim dönemi kendine özgü dayanaklar ve problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu düşünce üzerinden söz konusu araştırma ile ergenlik çağında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin aile stresörleri ile baş etme durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma, ergenlik çağında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin aile stresörleri ile baş etme durumlarının annelerin ve çocuklarının demografik özellikleri üzerinden ortaya konmasını hedeflemektedir. Bu yönü ile araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline ve kesitsel tarama desenine göre tasarlanmıştır. Araştırmada kullanılan tarama modeli, geçmişte ya da o anda var olan bir durumu olduğu haliyle yansıtan ve tanımlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Karasar, 2003).

Çalışma Grubu

Ankara ili merkez ilçelerinde bulunan özel eğitim mesleki eğitim merkezlerinde eğitime devam eden ergenlik dönemindeki 116 özel gereksinimli çocuğun annesi araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Bu amaçla Ankara il merkezinde altı özel eğitim mesleki eğitim merkezi belirlenmiştir. Bu okullarda araştırma yapabilmek için gereken izinler Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınmıştır. Ayrıca çalışmaya katılım gönüllülük esasına göre gerçekleşmiş, katılımcılar çalışmaya dahil olmadan önce onam formu imzalamışlardır. Araştırmanın verileri 1 Eylül-20 Ekim 2018 tarihleri arasında Ankara il merkezinde yer alan altı özel eğitim mesleki eğitim merkezi ziyaret edilerek toplanmıştır.

Aile Stresörleri İle Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği: Clark Michel, Early ve ark. (2014) tarafından, evli bireylerin aile içerisindeki stres faktörlerine karşı kullandıkları başa çıkma yöntemlerini ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Ekşi, Özdemir-Kemahlı ve Abdullayev (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin orijinalinde on beş faktör (görev paylaşımı, programları yenileme, planlama, eşler arası iletişim, aile-iş ayrımı, iş-aile ayrımı, beceriler geliştirme, bilişsel yapılandırma, davranış değiştirme, sosyal destek arama, rahatlama egzersizleri, fiziksel egzersizler, birlik-beraberlik, eşler arası ilgi, bütçeyi ayarlama) doğrulanmıştır. Analizler Türkçe uyarlama çalışmasında bu on beş faktörün korunduğunu göstermektedir. Yapılan güvenilirlik analizleri neticesinde, her bir faktör için iç tutarlılık katsayıları .726-.931 arasında, test-tekrar test korelasyon değerleri .532- .916 arasında olduğu saptanmıştır.

Aile Bilgi Formu: Aile bilgi formu araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir ve katılımcılara ait demografik bilgiler yanında çocuğa ait soruları da içermektedir. Ayrıca katılımcıların anne baba ve çocuk haricinde aynı haneyi paylaştıkları kişilerin varlığını ve karşılaştıkları zor durumlarda yardım aldıkları kişilere ait bilgileri de sorgulamaktadır.

İstatistiksel Analiz

Araştırmanın verilerinin analizi öncesinde

dağılımın normalliği test edilmiştir. Normal dağılım sergileyen (özel gereksinimliliği bulunan çocuğun cinsiyeti ve yaşı, anneye yardımcı olan birinin olup olmaması ve evde anne baba ve çocuklar dışında sürekli yaşayan birinin olup olmaması) veri dizilimine yönelik ikili karşılaştırmalarda bağımsız gruplar için t testi, üçlü ve daha fazla grubu içeren karşılaştırmalarda (annelerin yaşları, annelerin eğitim durumları, sahip olunan çocuk sayısı, çocuğun sahip olduğu engel türü ve hanenin toplam geliri) ise tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Normal dağılımın olmadığı veri dizilimine (annelerin çalışma durumu) yönelik ikili karşılaştırmalarda ise Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

SONUÇLAR

Araştırmaya katılan annelerin demografik bilgileri incelendiğinde, % 35'inin 40 yaş ve altında, % 40'ının 41-45 yaş arasında ve % 25'inin ise 46 yaş ve üstünde olduğu; % 13'ünün okur-yazar, % 71'inin ilkökul-ortaokul, % 15'inin lise ve % 1'inin yüksekokul mezunu olduğu; % 92'sinin çalışmadığı, % 8'inin çalıştığı; % 67'sinin özel gereksinimli çocuğunun 12-17 yaş arasında ve % 33'ünün 18-23 yaş arasında olduğu; bu çocukların % 45'inin kız, % 55'inin ise erkek olduğu; yine bu çocukların % 58'inin zihinsel engelli, % 6'sının işitme engelli, % 5'inin bedensel engelli, % 4'ünün down sendromlu, % 4'ünün otizm spektrum bozukluğu olduğu ve % 23'ünün çoklu engel grubunda yer aldığı görülmektedir.

Tablo 1. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Çocuklarının Cinsiyetine Göre t testi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Görev paylaşımı	Kız	52	3,2821	1,32248	114	,420	,675
	Erkek	64	3,1875	1,10135			
Programları yenileme	Kız	52	2,9167	1,23647	114	,381	,704
	Erkek	64	2,8281	1,25285			
Planlama	Kız	52	4,3269	1,42265	114	-1,136	,258
	Erkek	64	4,6250	1,39095			
Eşler arası iletişim	Kız	52	4,4038	1,54573	114	-,286	,776
	Erkek	64	4,4844	1,47875			
Becerilerini geliştirme	Kız	52	3,7821	1,22053	114	-1,173	,243
	Erkek	64	4,0729	1,40855			
Bilişsel yapılandırma	Kız	52	4,0769	1,47250	114	-1,442	,152
	Erkek	64	4,4427	1,25856			
Davranış değiştirme	Kız	52	3,7885	1,15664	114	-1,626	,107
	Erkek	64	4,1667	1,31334			
Sosyal destek arama	Kız	52	2,5513	1,24527	114	-,435	,665
	Erkek	64	2,6667	1,55101			
Rahatlama egzersizleri	Kız	52	3,0321	1,48524	114	,003	,998
	Erkek	64	3,0313	1,28856			
Fiziksel egzersizler	Kız	52	2,6603	1,45145	114	,602	,548
	Erkek	64	2,5000	1,40546			
Birlik beraberlik	Kız	52	3,9359	1,47460	114	-1,251	,213
	Erkek	64	4,2760	1,44084			
Eşler arası ilgi	Kız	52	4,0513	1,52021	114	-,409	,683
	Erkek	64	4,1771	1,74470			
Bütçeyi ayarlama	Kız	52	4,6603	1,32923	114	-,647	,519
	Erkek	64	4,8281	1,43525			

Tablo 1 incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında çocuklarının cinsiyetine göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 2'ye bakıldığında, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında çocuklarının yaşlarına göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 2. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Çocuklarının Yaşlarına Göre t testi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Yaş	N	X	S	sd	t	p																																																																																																																																												
Görev paylaşımı	12-17	78	3,1581	1,19610	114	-,921	,359																																																																																																																																												
	18-23	38	3,3772	1,21347				Programları yenileme	12-17	78	2,8077	1,23152	114	-,746	,457	18-23	38	2,9912	1,26749	Planlama	12-17	78	4,4744	1,30104	114	-,186	,853	18-23	38	4,5263	1,62124	Eşler arası iletişim	12-17	78	4,3504	1,53167	114	-1,005	,317	18-23	38	4,6491	1,44144	Becerilerini geliştirme	12-17	78	3,7863	1,33871	114	-1,831	,070	18-23	38	4,2632	1,26908	Bilişsel yapılandırma	12-17	78	4,1538	1,37772	114	-1,418	,159	18-23	38	4,5351	1,31870	Davranış değiştirme	12-17	78	3,8932	1,29210	114	-1,282	,202	18-23	38	4,2105	1,16098	Sosyal destek arama	12-17	78	2,5256	1,43701	114	-,972	,333	18-23	38	2,7982	1,37664	Rahatlama egzersizleri	12-17	78	2,9231	1,43339	114	-1,221	,224	18-23	38	3,2544	1,23131	Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411	18-23	38	2,7281	1,38385	Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152
Programları yenileme	12-17	78	2,8077	1,23152	114	-,746	,457																																																																																																																																												
	18-23	38	2,9912	1,26749				Planlama	12-17	78	4,4744	1,30104	114	-,186	,853	18-23	38	4,5263	1,62124	Eşler arası iletişim	12-17	78	4,3504	1,53167	114	-1,005	,317	18-23	38	4,6491	1,44144	Becerilerini geliştirme	12-17	78	3,7863	1,33871	114	-1,831	,070	18-23	38	4,2632	1,26908	Bilişsel yapılandırma	12-17	78	4,1538	1,37772	114	-1,418	,159	18-23	38	4,5351	1,31870	Davranış değiştirme	12-17	78	3,8932	1,29210	114	-1,282	,202	18-23	38	4,2105	1,16098	Sosyal destek arama	12-17	78	2,5256	1,43701	114	-,972	,333	18-23	38	2,7982	1,37664	Rahatlama egzersizleri	12-17	78	2,9231	1,43339	114	-1,221	,224	18-23	38	3,2544	1,23131	Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411	18-23	38	2,7281	1,38385	Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666								
Planlama	12-17	78	4,4744	1,30104	114	-,186	,853																																																																																																																																												
	18-23	38	4,5263	1,62124				Eşler arası iletişim	12-17	78	4,3504	1,53167	114	-1,005	,317	18-23	38	4,6491	1,44144	Becerilerini geliştirme	12-17	78	3,7863	1,33871	114	-1,831	,070	18-23	38	4,2632	1,26908	Bilişsel yapılandırma	12-17	78	4,1538	1,37772	114	-1,418	,159	18-23	38	4,5351	1,31870	Davranış değiştirme	12-17	78	3,8932	1,29210	114	-1,282	,202	18-23	38	4,2105	1,16098	Sosyal destek arama	12-17	78	2,5256	1,43701	114	-,972	,333	18-23	38	2,7982	1,37664	Rahatlama egzersizleri	12-17	78	2,9231	1,43339	114	-1,221	,224	18-23	38	3,2544	1,23131	Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411	18-23	38	2,7281	1,38385	Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																				
Eşler arası iletişim	12-17	78	4,3504	1,53167	114	-1,005	,317																																																																																																																																												
	18-23	38	4,6491	1,44144				Becerilerini geliştirme	12-17	78	3,7863	1,33871	114	-1,831	,070	18-23	38	4,2632	1,26908	Bilişsel yapılandırma	12-17	78	4,1538	1,37772	114	-1,418	,159	18-23	38	4,5351	1,31870	Davranış değiştirme	12-17	78	3,8932	1,29210	114	-1,282	,202	18-23	38	4,2105	1,16098	Sosyal destek arama	12-17	78	2,5256	1,43701	114	-,972	,333	18-23	38	2,7982	1,37664	Rahatlama egzersizleri	12-17	78	2,9231	1,43339	114	-1,221	,224	18-23	38	3,2544	1,23131	Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411	18-23	38	2,7281	1,38385	Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																																
Becerilerini geliştirme	12-17	78	3,7863	1,33871	114	-1,831	,070																																																																																																																																												
	18-23	38	4,2632	1,26908				Bilişsel yapılandırma	12-17	78	4,1538	1,37772	114	-1,418	,159	18-23	38	4,5351	1,31870	Davranış değiştirme	12-17	78	3,8932	1,29210	114	-1,282	,202	18-23	38	4,2105	1,16098	Sosyal destek arama	12-17	78	2,5256	1,43701	114	-,972	,333	18-23	38	2,7982	1,37664	Rahatlama egzersizleri	12-17	78	2,9231	1,43339	114	-1,221	,224	18-23	38	3,2544	1,23131	Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411	18-23	38	2,7281	1,38385	Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																																												
Bilişsel yapılandırma	12-17	78	4,1538	1,37772	114	-1,418	,159																																																																																																																																												
	18-23	38	4,5351	1,31870				Davranış değiştirme	12-17	78	3,8932	1,29210	114	-1,282	,202	18-23	38	4,2105	1,16098	Sosyal destek arama	12-17	78	2,5256	1,43701	114	-,972	,333	18-23	38	2,7982	1,37664	Rahatlama egzersizleri	12-17	78	2,9231	1,43339	114	-1,221	,224	18-23	38	3,2544	1,23131	Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411	18-23	38	2,7281	1,38385	Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																																																								
Davranış değiştirme	12-17	78	3,8932	1,29210	114	-1,282	,202																																																																																																																																												
	18-23	38	4,2105	1,16098				Sosyal destek arama	12-17	78	2,5256	1,43701	114	-,972	,333	18-23	38	2,7982	1,37664	Rahatlama egzersizleri	12-17	78	2,9231	1,43339	114	-1,221	,224	18-23	38	3,2544	1,23131	Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411	18-23	38	2,7281	1,38385	Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																																																																				
Sosyal destek arama	12-17	78	2,5256	1,43701	114	-,972	,333																																																																																																																																												
	18-23	38	2,7982	1,37664				Rahatlama egzersizleri	12-17	78	2,9231	1,43339	114	-1,221	,224	18-23	38	3,2544	1,23131	Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411	18-23	38	2,7281	1,38385	Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																																																																																
Rahatlama egzersizleri	12-17	78	2,9231	1,43339	114	-1,221	,224																																																																																																																																												
	18-23	38	3,2544	1,23131				Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411	18-23	38	2,7281	1,38385	Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																																																																																												
Fiziksel egzersizler	12-17	78	2,4957	1,44324	114	-,825	,411																																																																																																																																												
	18-23	38	2,7281	1,38385				Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722	18-23	38	4,1930	1,54537	Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																																																																																																								
Birlik beraberlik	12-17	78	4,0897	1,42506	114	-,356	,722																																																																																																																																												
	18-23	38	4,1930	1,54537				Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057	18-23	38	4,5351	1,60056	Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																																																																																																																				
Eşler arası ilgi	12-17	78	3,9188	1,63404	114	-1,919	,057																																																																																																																																												
	18-23	38	4,5351	1,60056				Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152	18-23	38	5,0175	1,34666																																																																																																																																
Bütçeyi ayarlama	12-17	78	4,6239	1,39403	114	-,921	,152																																																																																																																																												
	18-23	38	5,0175	1,34666																																																																																																																																															

Tablo 3'ya göre, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında annelerin yaşlarına göre görev paylaşımı ve programları yenileme alt boyutları haricinde anlamlı bir farklılık yoktur. Her iki alt boyutta da (görev paylaşımı ve programları yenileme) anlamlı farklılığın 41-45 yaş diliminde bulunan anneler lehine olduğu ortaya konmuştur ($p < 0,05$).

Tablo 4'e bakıldığında, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında çocukların engel türüne göre anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan

ortalamaları arasında sahip olunan çocuk sayısına göre anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında anne eğitim durumlarına göre görev paylaşımı ve programları yenileme alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Tablo 7 incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında hanenin gelir durumlarına göre görev paylaşımı, programları yenileme, planlama, sosyal destek arama ve eşler arası ilgi alt boyutlarında anlamlı farkın olduğu, diğer alt boyutlarda ise olmadığı görülmektedir. Anlamlı farklılığa sahip her bir alt boyutta, sonucun daha yüksek gelir düzeyine sahip anneler lehine olduğu ortaya konmuştur ($p < 0,05$).

Tablo 3. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Annelerin Yaşlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Varyans Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Görev Paylaşımı	Gruplarasası	14,007	2	7,003	5,211	,007*	40 ve altı/ 41-45
	Grup içi	151,863	113	1,344			
	Toplam	165,870	115				
Programları yenileme	Gruplarasası	9,188	2	4,594	3,092	,049*	40 ve altı/ 41-45
	Grup içi	167,896	113	1,486			
	Toplam	177,084	115				
Planlama	Gruplarasası	,805	2	,403	,201	,819	
	Grup içi	226,853	113	2,008			
	Toplam	227,658	115				
Eşler arası iletişim	Gruplarasası	3,769	2	1,884	,832	,438	
	Grup içi	256,032	113	2,266			
	Toplam	259,801	115				
Becerilerini geliştirme	Gruplarasası	5,338	2	2,669	1,523	,223	
	Grup içi	198,057	113	1,753			
	Toplam	203,395	115				
Bilişsel yapılandırma	Gruplarasası	9,083	2	4,541	2,502	,086	
	Grup içi	205,127	113	1,815			
	Toplam	214,210	115				
Davranış değiştirme	Gruplarasası	5,513	2	2,756	1,775	,174	
	Grup içi	175,486	113	1,553			
	Toplam	180,999	115				
Sosyal destek arama	Gruplarasası	1,553	2	,777	,382	,683	
	Grup içi	229,470	113	2,031			
	Toplam	231,023	115				
Rahatlama egzersizleri	Gruplarasası	3,553	2	1,776	,940	,394	
	Grup içi	213,553	113	1,890			
	Toplam	217,106	115				
Fiziksel egzersizler	Gruplarasası	,808	2	,404	,197	,822	
	Grup içi	231,816	113	2,051			
	Toplam	232,624	115				
Birlik beraberlik	Gruplarasası	6,109	2	3,055	1,445	,240	
	Grup içi	238,897	113	2,114			
	Toplam	245,007	115				
Eşler arası ilgi	Gruplarasası	9,669	2	4,834	1,818	,167	
	Grup içi	300,419	113	2,659			
	Toplam	310,088	115				
Bütçeyi ayarlama	Gruplarasası	4,806	2	2,403	1,258	,288	
	Grup içi	215,887	113	1,911			
	Toplam	220,693	115				

*p<0,05

Tablo 4. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Çocukların Engel Türüne Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği	Varyans Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Görev Paylaşımı	Gruplarasası	4,917	5	,983	,672	,645
	Grup içi	160,953	110	1,463		
	Toplam	165,870	115			
Programları yenileme	Gruplarasası	7,068	5	1,414	,915	,474
	Grup içi	170,017	110	1,546		
	Toplam	177,084	115			
Planlama	Gruplarasası	10,897	5	2,179	1,106	,361
	Grup içi	216,761	110	1,971		
	Toplam	227,658	115			
Eşler arası iletişim	Gruplarasası	14,332	5	2,866	1,284	,276
	Grup içi	245,469	110	2,232		
	Toplam	259,801	115			
Becerilerini geliştirme	Gruplarasası	14,273	5	2,855	1,660	,150
	Grup içi	189,121	110	1,719		
	Toplam	203,395	115			
Bilişsel yapılandırma	Gruplarasası	14,954	5	2,991	1,651	,153
	Grup içi	199,256	110	1,811		
	Toplam	214,210	115			
Davranış değiştirme	Gruplarasası	5,868	5	1,174	,737	,597
	Grup içi	175,131	110	1,592		
	Toplam	180,999	115			
Sosyal destek arama	Gruplarasası	7,349	5	1,470	,723	,608
	Grup içi	223,674	110	2,033		
	Toplam	231,023	115			
Rahatlama egzersizleri	Gruplarasası	5,757	5	1,151	,599	,701
	Grup içi	211,349	110	1,921		
	Toplam	217,106	115			
Fiziksel egzersizler	Gruplarasası	4,022	5	,804	,387	,857
	Grup içi	228,602	110	2,078		
	Toplam	232,624	115			
Birlik beraberlik	Gruplarasası	10,773	5	2,155	1,012	,414
	Grup içi	234,234	110	2,129		
	Toplam	245,007	115			
Eşler arası ilgi	Gruplarasası	9,365	5	1,873	,685	,636
	Grup içi	300,723	110	2,734		
	Toplam	310,088	115			
Bütçeyi ayarlama	Gruplarasası	4,621	5	,924	,471	,797
	Grup içi	216,072	110	1,964		
	Toplam	220,693	115			

Tablo 5. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Sahip Oldukları Çocuk Sayısına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği	Varyans Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Görev Paylaşımı	Gruplarası	1,389	3	,463	,315	,814
	Grup içi	164,480	112	1,469		
	Toplam	165,870	115			
Programları yenileme	Gruplarası	2,928	3	,976	,628	,599
	Grup içi	174,156	112	1,555		
	Toplam	177,084	115			
Planlama	Gruplarası	8,113	3	2,704	1,380	,253
	Grup içi	219,545	112	1,960		
	Toplam	227,658	115			
Eşler arası iletişim	Gruplarası	2,184	3	,728	,317	,813
	Grup içi	257,616	112	2,300		
	Toplam	259,801	115			
Becerilerini geliştirme	Gruplarası	4,017	3	1,339	,752	,523
	Grup içi	199,378	112	1,780		
	Toplam	203,395	115			
Bilişsel yapılandırma	Gruplarası	2,520	3	,840	,444	,722
	Grup içi	211,690	112	1,890		
	Toplam	214,210	115			
Davranış değiştirme	Gruplarası	3,933	3	1,311	,829	,481
	Grup içi	177,066	112	1,581		
	Toplam	180,999	115			
Sosyal destek arama	Gruplarası	6,936	3	2,312	1,156	,330
	Grup içi	224,087	112	2,001		
	Toplam	231,023	115			
Rahatlama egzersizleri	Gruplarası	14,081	3	4,694	2,589	,056
	Grup içi	203,025	112	1,813		
	Toplam	217,106	115			
Fiziksel egzersizler	Gruplarası	3,895	3	1,298	,636	,594
	Grup içi	228,729	112	2,042		
	Toplam	232,624	115			
Birlik beraberlik	Gruplarası	2,002	3	,667	,308	,820
	Grup içi	243,005	112	2,170		
	Toplam	245,007	115			
Eşler arası ilgi	Gruplarası	9,379	3	3,126	1,164	,327
	Grup içi	300,709	112	2,685		
	Toplam	310,088	115			
Bütçeyi ayarlama	Gruplarası	11,062	3	3,687	1,970	,123
	Grup içi	209,632	112	1,872		
	Toplam	220,693	115			

Tablo 6. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Annelerin Eğitim Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği	Varyans Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Görev Paylaşımı	Gruplarasası	9,772	2	4,886	3,537	,032*	Okuryazar / lise mezunu
	Grup içi	156,098	113	1,381			
	Toplam	165,870	115				
Programları yenileme	Gruplarasası	15,883	2	7,941	5,567	,005*	Okuryazar / Lise mezunu İlk ve ortaokul mezunu/ Lise mezunu
	Grup içi	161,202	113	1,427			
	Toplam	177,084	115				
Planlama	Gruplarasası	,229	2	,115	,057	,945	
	Grup içi	227,429	113	2,013			
	Toplam	227,658	115				
Eşler arası iletişim	Gruplarasası	12,056	2	6,028	2,749	,068	
	Grup içi	247,745	113	2,192			
	Toplam	259,801	115				
Becerilerini geliştirme	Gruplarasası	2,337	2	1,169	,657	,520	
	Grup içi	201,057	113	1,779			
	Toplam	203,395	115				
Bilişsel yapılandırma	Gruplarasası	1,580	2	,790	,420	,658	
	Grup içi	212,630	113	1,882			
	Toplam	214,210	115				
Davranış değiştirme	Gruplarasası	4,266	2	2,133	1,364	,260	
	Grup içi	176,733	113	1,564			
	Toplam	180,999	115				
Sosyal destek arama	Gruplarasası	5,486	2	2,743	1,374	,257	
	Grup içi	225,537	113	1,996			
	Toplam	231,023	115				
Rahatlama egzersizleri	Gruplarasası	,216	2	,108	,056	,945	
	Grup içi	216,890	113	1,919			
	Toplam	217,106	115				
Fiziksel egzersizler	Gruplarasası	2,174	2	1,087	,533	,588	
	Grup içi	230,449	113	2,039			
	Toplam	232,624	115				
Birlik beraberlik	Gruplarasası	,404	2	,202	,093	,911	
	Grup içi	244,603	113	2,165			
	Toplam	245,007	115				
Eşler arası ilgi	Gruplarasası	10,407	2	5,203	1,962	,145	
	Grup içi	299,681	113	2,652			
	Toplam	310,088	115				
Bütçeyi ayarlama	Gruplarasası	3,238	2	1,619	,841	,434	
	Grup içi	217,456	113	1,924			
	Toplam	220,693	115				

*p<0,05 Eğitim düzeyi yüksek gruplar lehine

Tablo 7. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Hanenin Toplam Gelir Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği	Varyans Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Görev Paylaşımı	Gruplarası	15,306	2	7,653	5,744	,004*	0-1400TL/ 1401-3000TL
	Grup içi	150,563	113	1,332			
	Toplam	165,870	115				
Programları yenileme	Gruplarası	10,943	2	5,472	3,721	,027*	0-1400TL/ 1401-3000TL
	Grup içi	166,141	113	1,470			
	Toplam	177,084	115				
Planlama	Gruplarası	15,478	2	7,739	4,121	,019*	0-1400TL/ 1401-3000TL
	Grup içi	212,180	113	1,878			
	Toplam	227,658	115				
Eşler arası iletişim	Gruplarası	6,522	2	3,261	1,455	,238	
	Grup içi	253,279	113	2,241			
	Toplam	259,801	115				
Becerilerini geliştirme	Gruplarası	1,120	2	,560	,313	,732	
	Grup içi	202,275	113	1,790			
	Toplam	203,395	115				
Bilişsel yapılandırma	Gruplarası	6,576	2	3,288	1,789	,172	
	Grup içi	207,634	113	1,837			
	Toplam	214,210	115				
Davranış değiştirme	Gruplarası	,678	2	,339	,212	,809	
	Grup içi	180,321	113	1,596			
	Toplam	180,999	115				
Sosyal destek arama	Gruplarası	12,319	2	6,160	3,183	,045*	0-1400TL/ 1401-3000TL
	Grup içi	218,704	113	1,935			
	Toplam	231,023	115				
Rahatlama egzersizleri	Gruplarası	8,833	2	4,417	2,396	,096	
	Grup içi	208,273	113	1,843			
	Toplam	217,106	115				
Fiziksel egzersizler	Gruplarası	10,311	2	5,155	2,620	,077	
	Grup içi	222,313	113	1,967			
	Toplam	232,624	115				
Birlik beraberlik	Gruplarası	11,192	2	5,596	2,704	,071	
	Grup içi	233,815	113	2,069			
	Toplam	245,007	115				
Eşler arası ilgi	Gruplarası	21,765	2	10,882	4,265	,016*	0-1400TL/ 3001-4500TL
	Grup içi	288,323	113	2,552			
	Toplam	310,088	115				
Bütçeyi ayarlama	Gruplarası	1,278	2	,639	,329	,720	
	Grup içi	219,416	113	1,942			
	Toplam	220,693	115				

*p<0,05

Tablo 8 incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında annelerin çalışma durumlarına göre görev paylaşımı ve planlama alt boyutları haricinde anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 9 incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında eşleri ve çocukları dışında kendilerine destek veren herhangi birinin var olup olmadığı durumuna göre programları yenileme alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<0,05).

Aile bilgi formunda anne baba ve çocuklar dışında aynı evde sürekli yaşayan bir bireyin olup olmadığı araştırılmıştır. Bu soru ile anneye yardım edebilecek ya da aile üyeleri dışında bakımından sorumlu olunan bir bireyin varlığına ilişkin bilgi alınması amaçlanmıştır. Tablo 10 incelendiğinde, özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında aynı hanede anne baba ve çocuklar dışında yaşayan herhangi birinin var olup olmadığı durumuna göre bilişsel yapılandırma ve fiziksel egzersizler alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Annelerin Çalışma Durumlarına Göre Mann-Whitney U testi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Çalışma Durumu	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	Z	U	p
Görev paylaşımı	Çalışmıyor	107	60,40	6463,00	278	-2,110	,035*
	Çalışıyor	9	35,89	323,00			
Programları yenileme	Çalışmıyor	107	60,14	6434,50	306,50	-1,815	,065
	Çalışıyor	9	39,06	351,50			
Planlama	Çalışmıyor	107	56,55	6051,00	273	-2,167	,030*
	Çalışıyor	9	81,67	735,00			
Eşler arası iletişim	Çalışmıyor	107	57,54	6157,00	379	-1,069	,285
	Çalışıyor	9	69,89	629,00			
Becerilerini geliştirme	Çalışmıyor	107	58,47	6256,50	478,50	-031	,975
	Çalışıyor	9	58,83	529,50			
Bilişsel yapılandırma	Çalışmıyor	107	58,42	6250,50	472,50	-093	,926
	Çalışıyor	9	59,50	535,50			
Davranış değiştirme	Çalışmıyor	107	58,78	6289,00	452	-306	,760
	Çalışıyor	9	55,22	497,00			
Sosyal destek arama	Çalışmıyor	107	58,66	6277,00	464	-182	,856
	Çalışıyor	9	56,56	509,00			
Rahatlama egzersizleri	Çalışmıyor	107	57,83	6188,00	410	-742	,458
	Çalışıyor	9	66,44	598,00			
Fiziksel egzersizler	Çalışmıyor	107	57,84	6189,00	411	-736	,462
	Çalışıyor	9	66,33	597,00			
Birlik beraberlik	Çalışmıyor	107	57,07	6106,50	328,50	-1,587	,112
	Çalışıyor	9	75,50	679,50			
Eşler arası ilgi	Çalışmıyor	107	57,61	6164,00	386	-990	,322
	Çalışıyor	9	69,11	622,00			
Bütçeyi ayarlama	Çalışmıyor	107	56,98	6096,50	318,50	-1,708	,088
	Çalışıyor	9	76,61	689,50			

*p<0,05

Tablo 9. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları ve Toplam Puan Ortalamalarının Yardımcı Olan Birinin Varlığına Göre t testi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Yardım eden	N	X	S	sd	t	p
Görev paylaşımı	Yok	18	3,6667	1,29857	114	1,692	,093
	Var	98	3,1497	1,17156			
Programları yenileme	Yok	18	3,4259	1,28239	114	2,107	,037*
	Var	98	2,7653	1,21201			
Planlama	Yok	18	4,6852	1,11714	114	,634	,527
	Var	98	4,4558	1,45603			
Eşler arası iletişim	Yok	18	4,6667	1,39091	114	,669	,505
	Var	98	4,4082	1,52605			
Becerilerini geliştirme	Yok	18	4,0556	1,64992	114	,391	,697
	Var	98	3,9218	1,27160			
Bilişsel yapılandırma	Yok	18	4,3889	1,58527	114	,371	,711
	Var	98	4,2585	1,32863			
Davranış değiştirme	Yok	18	3,8148	1,45621	114	-,669	,505
	Var	98	4,0306	1,21944			
Sosyal destek arama	Yok	18	3,0000	1,52538	114	1,257	,211
	Var	98	2,5442	1,39331			
Rahatlama egzersizleri	Yok	18	3,1111	1,76383	114	,266	,791
	Var	98	3,0170	1,30061			
Fiziksel egzersizler	Yok	18	2,7407	1,62318	114	,546	,586
	Var	98	2,5408	1,38930			
Birlik beraberlik	Yok	18	4,5556	1,29857	114	1,371	,173
	Var	98	4,0442	1,47963			
Eşler arası ilgi	Yok	18	4,2778	1,61791	114	,440	,661
	Var	98	4,0918	1,65306			
Bütçeyi ayarlama	Yok	18	4,9630	1,26227	114	,698	,486
	Var	98	4,7143	1,40935			

*p<0,05

Tablo 10. Annelerin Aile Stresörleri ile Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Evde Sürekli Yaşayan Birinin Olup Olmamasına Göre t testi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Başka bir fert	N	X	S	sd	t	p
Görev paylaşımı	Yok	19	3,6140	1,33917	114	1,534	,128
	Var	97	3,1546	1,16474			
Programları yenileme	Yok	19	3,1930	1,38027	114	1,252	,213
	Var	97	2,8041	1,20929			
Planlama	Yok	19	4,0000	1,44871	114	-1,678	,096
	Var	97	4,5876	1,38592			
Eşler arası iletişim	Yok	19	4,0526	1,77869	114	-1,258	,211
	Var	97	4,5258	1,44084			
Becerilerini geliştirme	Yok	19	3,4035	1,46388	114	-1,956	,053
	Var	97	4,0481	1,28379			
Bilişsel yapılandırma	Yok	19	3,5789	1,36464	114	-2,499	,014*
	Var	97	4,4158	1,32901			
Davranış değiştirme	Yok	19	3,6491	1,51321	114	-1,327	,187
	Var	97	4,0653	1,19474			
Sosyal destek arama	Yok	19	2,6667	1,72848	114	,173	,863
	Var	97	2,6048	1,35855			
Rahatlama egzersizleri	Yok	19	2,4912	1,24904	114	-1,896	,061
	Var	97	3,1375	1,37837			
Fiziksel egzersizler	Yok	19	1,8772	1,08418	114	-2,375	,019*
	Var	97	2,7079	1,44518			
Birlik beraberlik	Yok	19	3,5965	1,39920	114	-1,736	,085
	Var	97	4,2268	1,45579			
Eşler arası ilgi	Yok	19	3,5439	1,71129	114	-1,688	,094
	Var	97	4,2337	1,61314			
Bütçeyi ayarlama	Yok	19	5,0351	1,34208	114	,971	,334
	Var	97	4,6976	1,39367			

*p<0,05

TARTIŞMA

Bireylerin ve dolayısı ile ailelerin her bir gelişim dönemi kendine özgü dayanaklar ve problemleri de beraberinde getirmektedir. Erken çocukluk döneminde ve nispeten özel gereksinimliliğin daha yeni tanımlanmış olduğu yıllara odaklanan çalışma sonuçları zaman içerisinde bireylerin ve ailelerin geçirdiği değişimlere ilişkin kısıtlı bilgi sunmaktadır. Güncel araştırma ile ergenlik çağında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin aile stresörleri ile baş etme durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip olmak kuşkusuz anne babalar için stresli bir yaşam olayıdır. Nitekim bu durum farklı özel gereksinimlilik türleri arasında da sıklıkla araştırılmıştır. İşitme engelli çocuğu bulunan ebeveynleri konu edinen bir çalışmada anne babalık stresi araştırılmıştır. Sonuçlar sürekli ve yüksek stres puanlarına işaret etmektedir. Ayrıca müdahalelerin yalnızca çocuk temelli olmaması ve ailelerin psikososyal sorunlarını da hedefleyen müdahaleler yapılması önerilmektedir (Hintermair, 2000). Özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumunun ebeveynlik stresi üzerindeki etkisini anne ve babalar arasında araştıran ve otizm spektrum bozukluğu olan

çocukların anne ve babaların kaygı ve depresyon düzeylerinin karşılaştırıldığı bir çalışmada ise depresyon bakımından anne ve babalar arasında anlamlı bir farklılık saptanmazken kaygı bakımından anneler babalara göre daha fazla kaygı deneyimlemektedirler (Hastings, 2003). Özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın stres düzeyi, aile fonksiyonları ve eşler arası ilişkiye olan etkisi ve bu durum ile bağlantılı olarak üç alanın tümünde yüksek stres seviyeleri belirlenmiştir (Dyson, 1997).

Güncel çalışmada elde edilen bilgiler ışığında ergenlik çağında özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin aile stresörleri ile başa çıkma durumlarına çocuklarının yaşı ve cinsiyetinin etkili olmadığı saptanmıştır. Bu durum özel gereksinimliliğin nispeten daha yeni tanımlandığı ilk yıllara nazaran çocuğun ilerleyen yaşında annelerin problem çözme konusunda beceriler geliştirmeleriyle açıklanabilir. Bu bulgu üzerinden özel gereksinimli çocukların cinsiyetinin, annelerinin aile stresörleri ile baş etmede kullandıkları yöntemlerdeki beceri düzeylerini farklılaştırmadığı da söylenebilir.

Özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ile anne yaşı arasındaki ilişki incelendiğinde görev paylaşımı ve programları yenileme alt boyutlarında 41-45 yaş arası annelerin lehine sonuçlar olduğu görülmektedir.

Özel gereksinimli çocukların annelerinin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları puanlarının çocukların engel türüne göre tek yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde engel türünün hiçbir alt boyutta anlamlı farklılık göstermediği yönündedir. Farklı türde özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin katıldığı bir çalışmada otizmliler çocukların ebeveynleri, uyum, iletişim ve memnuniyet alanlarında yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların ebeveynlerinden daha düşük puanlar almışlardır (Iacolino ve ark, 2016). Bulgular arasındaki bu uyumsuzluğu güncel araştırmaya dahil edilen annelerin çoğunlukla zihinsel engelliliği bulunan çocuğa sahip olmalarıyla açıklanabilir.

İlgili literatürde sıklıkla vurgu yapılan sahip olunan çocuk sayısına ilişkin güncel araştırma bulgusu aile stresörleri bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı yönündedir. Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin katıldığı yedi yıllık boylamsal bir çalışmada stres, anne babalık kaygıları ve özel gereksinimliliği bulunmayan yaşça küçük çocuğa ilişkin stres incelenmiştir. Araştırma sonuçları özel gereksinimli çocuğa atfedilen stresin özel gereksinimliliği bulunmayan çocuğa göre iki kat daha fazla olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, çoklu regresyon analizi, bir engelsiz kardeşe atfedilen stresin aslında bir engelli aile üyesine atfedilen stresin açıklanmasında varyansın çoğunu açıkladığını ortaya koymuştur (Baxter, Cummins ve Yiolitis, 2000). Sunulan desteğin ya da hizmetin ailenin ihtiyaçlarına cevap verir biçimde kurgulanması oldukça önemlidir. Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış ve altı aylık ev temelli müdahale programına katılan çocukların anneleri ile yapılan bir çalışmada otizme bağlı davranışlar, karşılanmayan aile ihtiyaçları, kişisel stres düzeyi ve depresyon araştırılmıştır. Çocuğun aldığı destek saati ile annelerin depresif belirti göstermeleri arasında ilişki olduğu görülmüştür. Ancak çocuklarının programa daha fazla katılmış olan anneler daha fazla kişisel baskı yaşadıklarını bildirmiştir (Schwichtenberg ve Poehlmann, 2007).

Çocuğun yaşı ve cinsiyeti kadar sıklıkla araştırılan bir diğer değişken ise sosyo-ekonomik düzeydir. Güncel çalışmada eğitim düzeyi, hanenin toplam geliri ve çalışma durumu ile sosyo-ekonomik durum yordanmaya çalışılmıştır. Çalışma durumlarına göre görev paylaşımı ve planlama alt boyutları haricinde anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Bu bulgu çerçevesinde,

görev paylaşımı alt boyutunda çalışmayan anneler lehine anlamlı farklılığın olması; çalışan annelerin mesai haricinde ev işleri ile ayrıca ilgilenmek zorunda kalmaları ve ev işlerinde yükünü hafifleten bir görev paylaşımına sahip olmamaları ile açıklanabilir. Planlama alt boyutunda çalışan anneler lehine anlamlı farklılığın olması ise, çocuk bakımının haricinde hem mesai hem de ev işleri gibi sorumluluklara sahip olmanın getirdiği zaruri stres yükünün çalışan annelerce zamanı planlayarak hafifletilmeye çalışılması ile açıklanabilir. Serebral palsili çocukların anneleri ile yapılan bir çalışmada baş etme ve duygusal reaksiyonlar incelenmiş, en çok kullanılan stratejinin yeni bir bakış açısı geliştirmek olduğu görülmüştür. Annelerin başvurduğu stratejiler bakımından çocuğun serebral palsininin şiddeti ve ailenin yaşadığı bölgenin kırsal ya da kentsel oluşu bakımından farklılık gösterdiği de görülmüştür (Krstić ve ark, 2012).

Anne eğitim durumu birçok çalışmada ele alınan bir olgudur. Güncel çalışmada elde edilen bilgiler örnekleme dahil edilen anneler arasında lise ve üstü eğitim alma durumunun oldukça düşük oranda olduğu görülmüştür. Özellikle eğitim seviyeleri arasındaki farklılığa ilişkin saptama bakımından görev paylaşma ve programları yenileme alt boyutlarında daha yüksek derecede eğitim alan annelerin lehine sonuçlar sunmaktadır. İlgili literatürde vurgulanan ekonomik düzeyin aile stresörlerine ilişkin etkisinin incelendiği güncel çalışmada yalnızca hanenin aylık toplam geliri ile ilişkisi incelenmiştir. Bulgular görev paylaşımı, planları yenileme, planlama, sosyal destek arama ve eşler arası ilgi alt boyutlarında anlamlı farklılık göstermekte ve aynı zamanda daha yüksek gelirli aileler lehine sonuçlar sergilemektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan ve olmayan annelerin sosyo-ekonomik düzeylerinin incelenmesi ve bu durumun anneye psikolojik etkileri üzerine yapılan bir diğer çalışmada ise özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin olmayanlara göre ekonomik olarak dezavantajlı oldukları belirlenmiştir (Emerson, 2003). İlgili araştırma sonuçları ile güncel araştırma sonuçlarının tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

Epilepsisi olan çocukların anne babalarının baş etme davranışları, sosyal destek ve ruh sağlığı durumlarının incelendiği bir çalışmada sosyal destek ile annelerin anksiyete ve depresyon düzeyleri arasında ilişki bulunmuştur (Carlson ve Miller, 2017). Zihinsel engelliliği bulunan çocukların ebeveynlerinin bilişsel değerlendirmelerinin ailede deneyimlenen stres, baş etme ve çocuk odaklı zorluklara uyum sağlamada önemli etkisi bulunmaktadır. Ebeveynlik bilinci ve stresi, çocuğun mizacı ve aile desteğinin

araştırıldığı çalışmada aile desteği ile ebeveynlik stresi arasında çok güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür (Hassall ve ark, 2005). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların annelerinin depresif duygu durumları ve aile stresörleri on iki yıllık boylamsal bir çalışma ile incelenmiştir. Çocuk ve aile stresi ile annenin depresif duygu durumu arasında kuvvetli bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca depresif semptomlar ile fiziksel sağlık arasındaki ilişkiye de dikkat çekilmiştir (Benson, 2018). Risdal ve Singer (2004)'in çalışmasında engelli çocuğu bulunan ebeveynlerin evlilik uyumlarına ilişkin yapılan araştırmaları incelemiştir. Eşlerin evlilik ilişkileri üzerinde özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumunun (daha eski varsayımlara göre) beklenenden daha az etkili olduğu görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin eşleri ve çocukları dışında kendilerine destek veren herhangi birinin olup olmadığı araştırmada incelenen sosyal destek sistemlerine ait bir diğer durumdur. Annelerin aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği alt boyutları toplam puan ortalamaları arasında eşleri ve çocukları dışında kendilerine destek veren herhangi birinin var olup olmadığı durumuna göre programları yenileme alt boyutu haricinde anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Programları yenileme alt boyutunda, ek bir desteğe sahip olmayanlar lehine çıkan anlamlı farklılık, birincil akrabalar haricinde diğer insanların, yenilenecek programları daha karmaşık hale getirebilme potansiyellerinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Aynı hanede anne baba ve çocuklar dışında yaşayan herhangi birinin olma durumuna göre aile stresörleri incelendiğinde fiziksel aktivite alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Bu bilgi özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin evde sürekli birlikte yaşadıkları bir bireyin onlara zaman yarattığı bu yolla fiziksel aktivite de bulunabildikleri şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak, özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın aile stresörleri üzerindeki etkisinin araştırıldığı güncel araştırma sonuçlarına göre sahip olunan çocuğun yaşı ve cinsiyeti, sahip olunan çocuk sayısı ve engelin türü ile stresörler arasında ilişki saptanmamıştır. Bu durum özel gereksinimli çocuğun ergenlik çağına ulaşınca dek annenin geliştirdiği stresle başa çıkma mekanizmalarının etkililiği ile açıklanabilir. Ergenlik çağında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çalışma durumu, yardım alabileceği

birinin varlığı, orta yaşta olma, eğitim düzeyi ve hanenin gelir düzeyinin aile stresörleri ile başa çıkma üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Bu bakımdan ergenlik çağında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmeye ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Güncel araştırma gibi kesitsel çalışmalarda sunulan bulguların işe koşulması ile yapılandırılacak olan gelecek araştırmalarda çalışmayan, yardım alabilecek birinin bulunmadığı ve yaş aralığı olarak genç ya da ileri yaşlı anneler müdahale programları için seçilebilir. Ayrıca eğitim düzeyi lise ve altı olan anneler ile toplam hane geliri düşük olan grupta yer alan annelere ilişkin sosyal destek sistemlerini güçlendirecek çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- Akmeşe, P. P., Mutlu, A., & Günel, M. K. (2007). Serebral paralizili çocukların annelerinin kaygı düzeyinin araştırılması. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 50, 236–240.
- Baxter, C., Cummins, R. A., & Yiolitis, L. (2000). Journal of intellectual and developmental disability parental stress attributed to family members with and without disability: a longitudinal study. *J Intellect Dev Dis*, 25(2), 105–118.
- Benson, P. (2018). The impact of child and family stressors on the self-rated health of mothers of children with autism spectrum disorder: Associations with depressed mood over a 12-year period. *Autism*, 22(4), 489–501. <https://doi.org/10.1177/1362361317697656>
- Carlson, J. M., & Miller, P. A. (2017). Family burden, child disability, and the adjustment of mothers caring for children with epilepsy: Role of social support and coping. *Epilepsy Behav*, 68, 168–173. Elsevier Inc. <http://dx.doi.org/10.1016/j.yebeh.2017.01.013>
- Clark, M. A., Michel, J. S., Early, R. J., & Baltes, B. B. (2014). Strategies for coping with work stressors and family stressors: scale development and validation. *J Bus Psychol*, 29(4), 617–638.
- Dyson, L. L. (1997). Fathers and mothers of school-age children with developmental disabilities: parental stress, family functioning, and social support. *Am J Ment Retard*, 102(3), 267–279.
- Ekşi H., Kemahlı H. P., Abdullayev K. Aile stresörleri ile başa çıkma yöntemleri ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması, 1. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Sempozyumu*, 2017.
- Emerson, E. (2003). Mothers of children and adolescents with intellectual disability: social and economic situation, mental health status, and the self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties. *J Intell Disabil Res*, 47(4–5), 385–399. Wiley/Blackwell (10.1111). <http://doi.wiley.com/10.1046/j.1365-2788.2003.00498.x>
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and Life Cycle*. New York, NY, US: W W Norton & Co.
- Estes, A., Olson, E., Sullivan, K., Greenson, J., Winter, J., Dawson, G., & Munson, J. (2013). Parenting-related stress and psychological distress in mothers of toddlers with autism

- spectrum disorders. *Brain Dev-Jpn*, 35(2), 133–138.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.braindev.2012.10.004>
- Findler, L., Klein Jacoby, A., & Gabis, L. (2016). Subjective happiness among mothers of children with disabilities: The role of stress, attachment, guilt and social support. *Res Dev Disabil*, 55, 44–54. Elsevier Ltd.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ridd.2016.03.006>
- Hassall, R., Rose, J., & McDonald, J. (2005). Parenting stress in mothers of children with an intellectual disability: the effects of parental cognitions in relation to child characteristics and family support. *J Intell Disabil Res*, 49(6), 405–418. Wiley/Blackwell (10.1111).
<http://doi.wiley.com/10.1111/j.1365-2788.2005.00673.x>
- Hastings, R. P., Allen, R., McDermott, K., & Still, D. (2002). Factors related to positive perceptions in mothers of children with intellectual disabilities. *J Appl Res Intellect*, 15(3), 269–275.
- Hastings, R. P. (2003). Child behaviour problems and partner mental health as correlates of stress in mothers and fathers of children with autism. *J Intell Disabil Res*, 47(4–5), 231–7.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12787155>
- Hintermair, M. (2000). Children who are hearing impaired with additional aspects of parental stress. *Except Children*, 66(3), 327–332.
<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/001440290006600304>
- Iacolino, C., Pellerone, M., Pace, U., Ramaci, T., & Castorina, V. (2016). Family Functioning and Disability: a Study on Italian Parents of Disabled Children. *The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, Special Is*, 39–52.
<http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2016.05.5>
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Krstić, T., & Oros, M. (2012). Coping with Stress and Adaptation in Mothers of Children with Cerebral Palsy. *Med Pregl*, 9(10), 373–377.
<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8105/2012/0025-81051210373K.pdf>
- Montes, G., & Halterman, J. S. (2007). Psychological functioning and coping among mothers of children with autism: a population-based study. *Pediatrics*, 119(5), e1040-6.
<http://pediatrics.aappublications.org/content/119/5/e1040.full.pdf>
- Pelchat, D., Levert, M.J., & Bourgeois-Guérin, V. (2009). How do mothers and fathers who have a child with a disability describe their adaptation/ transformation process? *J Child Health Care*, 13(3), 239–259.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19713407>
- Razurel, C., Bruchon-Schweitzer, M., Dupanloup, A., Irion, O., & Epiney, M. (2011). Stressful events, social support and coping strategies of primiparous women during the postpartum period: A qualitative study. *Midwifery*, 27(2), 237–242. Elsevier.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.midw.2009.06.005>
- Risdal, D., & Singer, G. H. S. (2004). Marital adjustment in parents of children with disabilities: a historical review and meta-analysis. *Res Pract Pers Sev D*, 29(2), 95–103.
<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2511/rpsd.29.2.95>
- Rogers, M. L., & Hogan, D. P. (2003). Family life with children with disabilities: the key role of rehabilitation. *J Marriage Fam*, 65(November), 818–833.
- Safe, A., Joosten, A., & Molineux, M. (2012). The experiences of mothers of children with autism: Managing multiple roles. *J Intellect Dev Disabil*, 37(4), 294–302.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.3109/13668250.2012.736614%5Cnhttp://booksc.org/book/21296475>
- Schwichtenberg, A. J., & Poehlmann, J. (2007). Applied behaviour analysis: Does intervention intensity relate to family stressors and maternal well-being? *J Intell Disabil Res*, 51(8), 598–605.
- Wallander, J. L., Pitt, L. C., & Mellins, C. A. (1990). Child functional independence and maternal psychosocial stress as risk factors threatening adaptation in mothers of physically or sensorially handicapped children. *J Consult Clin Psych*, 58(6), 818–824.
<http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/0022-006X.58.6.818>